

Az 1788–1790. évi osztrák–török háború és a Temesi Bánság

(II. rész)

III. Az 1789. hadi év eseményei

Az 1788. hadi év eseményeit tekintve sem az osztrákok, sem a törökök nem lehettek elégedettek, ezért mindkét fél nagy erejű offenzíva megindítását tervezte a háború második évében. A hadműveletek megindításának azonban több akadály is volt. Egyfelől az 1788/1789. évek fordulóján rendkívül zord tél köszöntött be, amely miatt a harci cselekmények megkezdését 1789 tavaszára kellett kitolni. Másfelől jelentősebb személyi változások is történtek mind az osztrák, mind a török oldalon.

I. Abdul-Hamid török szultán „...nem érte meg a háború befejezését, melynek közepette [1789. április 7-én] elhalt, birodalmát végzetes rendetlenségben hagyván utódjára. Egyébiránt I. Abdul Hamid nem volt zsarnok s II. Mohammed [1444-1446, 1451-1481] óta az első szultán az Oszmán-házban, ki nem szennyezte be kezeit rokonai vérével.”¹ A török trónra – I. Abdul-Hamid unokaöccse – a huszonkilenc éves III. Szelim török szultán (1789–1808) léphetett. Az új uralkodó újult erővel kívánta a háborút folytatni, emellett reformokat is be szeretett volna vezetni hatalmas birodalmában. (A sors iróniája, hogy mint számos elődje, III. Szelim is erőszakos halált halt a későbbiekben, 1808-ban.)

A szultán személye mellett a török nagyvezír személye is – többször – változott. Koca Yusuf Pasha nagyvezírt (1786–1789, 1791–1792) 1789 májusában leváltották, helyére előbb Cenaze Hasan Pasha (1789) került. Az új nagyvezír azon-

ban nem hozta a várt eredményt. A török sereget előbb – 1789. augusztus 1-jén – Foksánynál (Focşani), majd Râmnicu Sărat mellett, a rimniki csatában (1789. szeptember 22.) tönkreverte az egyesített orosz–osztrák sereg. Emiatt az új nagyvezír Cezayirli Gazi Hasan Pasha lett, aki nek esetében nem tisztázott, hogy 1790 márciusában betegség vagy mérgezés következtében hunyt-e el. Utódja, a bátor, de szókimondó Çelebizade Şerif Hasan Pasha nagyvezír sem volt hosszú életű, 1791 februárjában meggyilkolták. Ekkor Koca Yusuf Pasha nagyvezír tért vissza rövid időre – 1791 és 1792 között – a török seregek élére. Mindezt csak azért közöltük, hogy bepillantást nyújtsunk a nagyvezírek – már-már szokásosnak mondható – hivatali életébe, és hangsúlyozzuk a török hadvezetőség következetlenségét, illetve hiányosságait.²

Az osztrákoknál is változás történt a katonai főparancsnok személyében. Gróf Franz Moritz von Lacy (1725–1801) tábornagy szervezőként kétséget kizáróan sikeres volt, de hadvezérként nem felelt meg a feladatának. Ezért betegség ürügyén – megelőzve II. József döntését a leváltására vonatkozóan – leköszönt hivataláról. Helyére a kiváló hadvezér, gróf futaki Hadik András (1710–1790) tábornagy került. A huszár főtiszt huszáraival Mária Terézia regnálása (1740–1780) idején fényes sikereket ért el a porosz seregek ellenében. Egyszer – 1757-ben – még a porosz fővárost, Berlin is megsarcolta, felbőszítve és egész Európa előtt nevetségessé téve II. (Nagy) Frigyes porosz királyt.³

¹ BOKOR (XVI. kötet) 1897, 324. p.

² DEMETER GÁBOR (szerk.): *Balkán-kronológia I. Birodalmak szorításában, 1700–1878*. Institut za Istoricheski Izsledvaniya, BAN – Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest–Szófia, 2020. 38–39. pp.

³ Vö. MARKÓ ÁRPÁD: *Hadik András altábornagy berlini vállalkozása. 1757. október 10–23-ig*. In: Gyalóky Jenő (szerk.): *Hadtörténelmi Közlemények*. 42. évfolyam. 1. szám. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1941. 38–92. pp.

A tehetséges hadvezér felett azonban eljárt az idő. Főparancsnokként történt kinevezésekor már hetvennyolc éves volt. Ráadásul a megfontolt hadvezéri stílusa, valamint betegeskedése miatt a „kalapos király” idővel – 1789 augusztusában – felmentette hivatalából. Az uralkodó eredményeket akart látni, ezért az új, immáron harmadik császári fővezér Ernst Gideon Freiherr von Laudon (1717–1790) tábornagy lett. A többi között személyének köszönhető, hogy az utolsó osztrák-török háború végül az osztrákok számára – katonai szempontból – viszonylag kedvezően végződött. Érdemes kiemelni továbbá, hogy 1789-re nemcsak a főszereg, hanem a többi hadtest többségének élén is személyi változások történtek. A bánsági hadtest élére, Wartensleben tábornagy helyére – a vallon származású – François Sébastien Charles Joseph de Croix (1733–1798) tábornagy, Clerfayt és Carbonne grófja lépett. Gróf Clerfayt sikeresen harcolt a törökök ellen a Bánságban és Belgrádnál is.⁴

A törökök 1789-ben különösen – a számukra válságos hadszíntereken – Moldvában és Besszarábiában, valamint a Fekete-tengeren kívántak eredményeket elérni. Emellett a Bánság területén is gyarapítani kívánták sikereik számát. Az osztrákok ezzel szemben épp a Bánság területén szerettek volna javítani a helyzetükön, valamint eredményeket elérni Boszniában és Szerbiában. Az 1789. hadi év katonai összecsapásai 1789 áprilisában kezdődtek a mellékhadszínternek számító Boszniában.

A bosnyák hadszíntéren – a horvát és a szláv hadtestek, amelyek új vezére a későbbi főparancsnok, Laudon tábornagy lett – bevették Brčko (1789. június 1.) és Berbir [ma Gradiška] (1789. július 10.) erősségeit. Ezt követően változó kimenetelű „csetepaték” zajlottak a törökökkel az Una, a Sana és a Glina folyók völgyében. A későbbiekben – 1789 őszén – többek között a Drina völgyére is kiterjedtek a harcok. Mindent összevetve azonban a két fél nem bírt egymással.

Császári szempontból a legégetőbb katonai helyzet a Bánság területén mutatkozott. Bizonyos

császári alakulatok elkeseredett harcokat vívtak a törökökkel Mehádia térségében. Habár a török támadásokat sikeresen visszaverték, azok létszáma folyamatosan emelkedett, ezért az osztrákok Teregova (Teregova) környékéig vonultak vissza. Időközben a bánsági hadtest új parancsnoka, gróf Clerfayt tábornagy seregével – Karánsebesen át – Fényesig nyomult előre, majd a Néra völgyét is megerősítette. Nagy harcok árán – 1789. augusztus 7-én – sikerült visszavenni Mehádiát a törököktől, a törökök Orsováig vonultak vissza, ahol védelemre rendezkedtek be. A bánsági császári offenzíva ellenben megakadt, mivel – a Hadik András tábornagy helyére lépett – Laudon tábornagy Belgrád alá rendelte a bánsági hadtest zömét. A császáriak még 1789. szeptember 12-én körbezárták és 1789. szeptember 16-tól lövették Belgrád erődjét. A gróf Clerfayt tábornagy alakulataival megerősített császáriak végül 1789. október 9-én vették át a romhalmazzá lőtt erősségét. Belgrád várának védői kapituláltak: „...a császáriak, akik az ostrom alatt 905 embert veszítettek halottakban és sebesültekben, 411 ágyút, 34 mozsarat, 6000 mázsa lőport, 20 csajkát és 45 élelemszállító hajót ejtettek zsákmányul.”⁵ Belgrád elestének híre a török erőket demoralizálta. A jelentős erődöt, Szendrő (Смедерево/Smederevo) várát – 1789. október 11-én – első felszólításra átadták a törökök, és másnap Pozsarevácot (Пожаревац/Požarevac) is kiürítették. Közben a bánsági hadtest maradéka – Wartensleben tábornagy vezérletével – Orsovát fogta körül, és hamarosan megkezdődött az ostroma. Habár a jelentős létszámú török felmentő sereg Kladovótól visszavonult Vidin felé, Orsova mégis török kézen maradt. Ellenben az osztrákok – a szerb önkéntesek segítségével – Szerbiában Kruševac (Крушевац), Jagodina (Јагодина) és Paraćin (Параћин) városok, valamint Zaječar (Заяечар), illetve a Timok völgyének elfoglalásával megközelítették a török kézen lévő, megerősített Niš városát.

Moldva és Besszarábia területén is heves harcok dúltak, de – a „szövetségeselek” szempontjá-

⁴ Vö. WURZBACH, CONSTANTIN VON (szerk.): *Clerfayt, Karl Graf*. In: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Zweiter Theil, Bninski–Cordova. Verlag der typografisch-literarisch-artistischen Anstalt (L. C. Zamarski, C. Dittmarsch & Comp.), Wien, 1857. 384–386. pp.; WURZBACH, CONSTANTIN VON (szerk.): *Laudon, Gedeon Ernst Freiherr von*. In: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Zehnter Theil, Londonia–Marlow. Verlag der typografisch-literarisch-artistischen Anstalt (L. C. Zamarski, C. Dittmarsch & Comp.), Wien, 1867. 77–79. pp.

⁵ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. XIX. kötet. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. OSZK – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1795.html> (Letöltés ideje: 2022. január 20.)

ból – jelentős, érdemi változásokra csak az orosz vezérkarban történt személycseréket követően került sor. A törökök számára a román fejedelemségek területén egyre inkább válságosra fordult a katonai helyzet. A „verhetetlen” Alekszandr Vasziljevics Szuvorov⁶ (1730–1800) cári tábornok kinevezése után az egyesült orosz–osztrák hadak jelentős és véres csatákat vívtak a törökökkel, így azok 1789 késő őszen már a Duna jobb partjára, a ma Bulgáriához tartozó Szilisztra (Силистра/Silistra) vidékéig hátráltak. Havasalföld fővárosa, Bukarest (București) 1789. november 10-én került a szövetséges hadak kezére, jóformán érdemi ellenállás nélkül. A hadi helyzetet – a törökök szempontjából – súlyosbította, hogy az alapvetően védelemre berendezkedett erdélyi császári hadtest, átlépve Erdély hágóit és szorosait, 1789. november 6-án Olténia „fővárosát”, Krajovát (Craiova) is megszállta, ahol felkészült az „áttelelésre”.⁷

Az 1789. hadi évet összegezve elmondható, hogy a törökök számára kétségbeejtő volt a katonai helyzet. Gyakorlatilag csak Bosznia területén tudtak kitaranni, illetve nem szenvedtek el jelentősebb vereséget. Szerbia jelentős része a császáriak kezére került, Moldva és Havasalföld is jórészt elveszett. A számunka – illetve a tanulmány szempontjából – érdekes Orsovát még birtokában tartotta a védelemre berendezkedett török sereg. A szövetségesek győzelmeinek fényében érezhető volt, hogy a következő évben, 1790-ben akár el is dőlhet a háború kimenetele.⁸

IV. Az 1790. hadi év eseményei és a szisztovói béke

A már két éve tartó osztrák–török háború (1788–1790), illetve a vele párhuzamosan zajló

oros–török háború (1787–1792) – mind anyagiilag, mind katonailag – „kifárasztotta” a törököket, akik számára az 1789. hadi év kudarcok sorával volt egyenértékű. Ezért – elméletileg – a török fél áhította a békét az osztrákokkal, azonban az európai nagyhatalmi politika ismét jelentős változásokat mutatott.

Egyfelől a Habsburg és természetesen az Orosz Birodalom sikerei egyre inkább aggasztották az „öreg kontinens” más nagyhatalmait, főképp a poroszokat és a briteket. (Franciaországban épp „forradalmi időket” éltek, ezért a franciákat elsősorban a belpolitikai kérdések kötötték le.) Ahogyan azt már említettük, 1786-ban meghalt II. (Nagy) Frigyes porosz király (1740–1786), ennek ellenére az osztrákellenesség – a porosz felsőbb körökben – még 1791-ig tartotta magát. Szükséges megjegyeznünk, hogy az új uralkodó, II. Frigyes Vilmos porosz király (1786–1797) csak „árnyéka” volt elődjének. Nem különösebben érdekelték a hadászati kérdések, ellenben a művészetnek és a kultúrának nagy támogatója volt. Hanyag és fényűző életmódját hamarosan a porosz pénzügyek is megéreztek. Ennek ellenére a porosz haderő még mindig fenyegetést jelentett az osztrákok számára. Emellett Lengyelországban is „a változás szele fúj”. A fenyegetettség miatt az osztrákok kénytelenek voltak a haderejük egy részét északra, főképp a porosz határ környékére átcsoportosítani. Mindez a törökök figyelmét is felkeltette, akik igyekeztek a helyzetet kihasználni. Másfelől 1790. február 20-án elhunyt a „kalapos király”, II. József. Öccse, II. Lipót cseh és magyar király, német-római császár (1790–1792) hajlott a törökökkel való békekötésre, amelyet a III. Szelim vezetett Törökország igyekezett hátráltatni. Bizva abban, hogy előnyösebb békekötést köthetnek a porosz nyomás alatt álló osztrákokkal.⁹

⁶ Szükséges megemlítenünk, hogy a vizsgált korszakban számos jelentős orosz tábornok segítette az orosz nagyhatalom kiépítését. V. Molnár Lászlót idézve: „Az orosz történelem e korszaka számos katonai tehetséggel büszkélkedhet. Közéjük tartozik például P. A. Rumjancev, A. V. Szuvorov, G. A. Patjomkin, M. I. Kutuzov és F. F. Usakov, akiknek hadvezéri működése méltó az utókor figyelmére.” Szuvorov a felvilágosodás századának egyik legnagyobb hadvezére, „...aki - a világtörténelemben szinte példátlanul - sohasem szenvedett vereséget, győzelmek egész sorát aratta különböző hadszíntereken, mivel harcmodja nagymértékben eltért ellenfelétől, s ezzel felbecsülhetetlenül gazdagította az egyetemes hadművészet fejlődését. Szuvorov érdeme mindenekelőtt abban rejlik, hogy ő volt az elméleti megalapozója és a gyakorlati alkalmazója a korabeli legtökéletesebb katonai rendszernek, amelyet a későbbi hadvezérek – köztük Bonaparte Napóleon – széleskörűen alkalmaztak.” V. MOLNÁR LÁSZLÓ: *Szuvorov generalissimus*. In: Tökéczki László (főszerk.): *Valóság. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és a Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft. havi folyóirata*. LXIII. évfolyam. 6. szám. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft., Budapest, 2000. 70., 80. pp.

⁷ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme*. XIX. kötet. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). OSZK – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1795.html> (Letöltés ideje: 2022. január 20.)

⁸ Vö. LÁZÁR GYULA: *Az Ozmán uralom története Európában*. Második kötet. Franklin-Társulat, Budapest, 1877. 255. p.

⁹ Vö. AKSAN, VIRGINIA: *Ottoman Wars. An Empire Besieged*. Taylor & Francis Group, London, 2007. 138. p.

A porosz fenyegetettség ellenére az osztrákok további hadi sikereket értek el. Még 1790 januárjában megindították a támadást a törökök ellen Szerbia területén. Ekkor visszaverték a törököket Negotin (Неготин) környékén, majd áprilisban már Aleksinac (Алексинач) is osztrák kézre került. Ráadásul Olténia határán, a Duna folyam mellett fekvő Calafat városánál is vereséget szenvedtek az oszmán hadak. Ez utóbbi vereség kilátástalanná tette a további küzdelmet Orsova és Szörényvár (Drobeta-Turnu Severin) török védői számára. Előbbi 1790. április 16-án, utóbbi erősség 1790. május 13-án kapitulált. A törökök próbálkoztak egy felmentési kísérlettel, de – 1790. június 27-én – Calafat mellett ismét vereséget szenvedtek. Egyedül Gyurgyevónál (Giurgiu) tudott a török fél értékelhető sikert felmutatni, ahol – 1790 júniusában – sikerült meghiúsítani az osztrák „áttörést”. Havasalföld és Szerbia mellett a bosnyák hadszíntéren jobbra kisebb összecsapások zajlottak. A legjelentősebb fegyvertény – a ma Horvátországhoz tartozó – Cetin bevétele volt, a várost az osztrákok 1790. július 20-án foglalták el a törököktől.¹⁰

Az osztrák sikerek hatására a poroszok „lépéskenyszerbe” kerültek. A további osztrák térnyerést elkerülendő „felajánlották”, hogy közvetítenek a háborúzó felek között. Ennek értelmében az osztrákok és a törökök – 1790. szeptember 23-án – Gyurgyevóban kilenc hónapra szóló fegyverszünetet kötöttek. A fegyverszünet idején folytatódtak az osztrák-török tárgyalások a békeszerződés megkötése céljából. Ennek eredménye az 1791. augusztus 4-én aláírt ún. „szisztovói béke”. (Szvistov [Свищов] napjainkban Bulgária északi részén, a Duna folyam jobb partján fekszik.) A „félétekeny” poroszok és a britek nyomására a Habsburg Birodalom jóformán csak Orsovát és néhány kisebb területet tarthatott meg, moldvai, havasalföldi, továbbá szerbiai és boszniai hódításairól lemondott. Gyakorlatilag a háború ki-

robbanása (1788. február 9.) előtti állapotok („*status quo ante bellum*”) álltak vissza. Az már csak „melléközeje” volt, hogy a törökök biztosították a kereskedelem szabadságát és a keresztények szabad vallásgyakorlását az Oszmán Birodalomban, valamint a felek kicserélték a hadifoglyokat. Az ún. „szisztovói béke” után az oroszok is békét kötöttek a törökökkel Jászvásárban (Iasi). Az ún. „jászvásári béke” (1792. január 9.) kimondta, hogy Ocsakov (Очаків) erődje és városa, valamint a Dnyeper, a Bug és a Dnyeszter közötti területek Oroszországhoz kerültek. „*A szisztovói és jászvásári békeszerződések [...] valóságos sikereknek tűnhettek fel a törökök szemében, kik sokkal súlyosabb feltételekre voltak elkészülve.*”¹¹

V. A háború népesedéstörténeti hatásai a Temesi Bánság területén

Az előbbieken említettük, hogy a – Futak és Zimony környékén állomásozó – császári főszereg mellett további öt császári hadtest bocsátkozott harcokba a török seregek ellenében. Az egyik hadtest a bánsági volt, amelynek élén előbb – 1788-ban – Wartensleben tábornagy, majd – 1789-től – Clerfayt tábornagy állt. Bánlaky József hadtörténész szerint 1788-ban hét zászlóalj és hat lovas hadosztály, azaz 23 880 ember és 2465 ló, 1789-ben már 28 zászlóalj, 12 gyalogos és 44 lovasszázad állomásozott a Bánság területén.¹² A katonaságot a Bánság különböző pontjai között osztották el. „*Hadi központokkal jelölték: a) Temesvárt, melynek fiókjai voltak Rékas, Lugos, Fehértemplom, Dognácska, Resicza, Bogsán, Oravicza és Szászka; b) Karánsebest, melynek fiókjai lettek Mehádia és Bozovics; c) Pancsovát és Perlaszt a környékbeli falvakkal; d) Aradot és Lippát a környékbeli falvakkal; e) a német-bánsági határőrvidéken Uj-Borcsát Cservenka, Visnicza, Ofcsa, Ó-Borcsa és Hajduska falvak-*

¹⁰ Vö. BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. XIX. kötet. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. OSZK – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1796.html> (Letöltés ideje: 2022. január 20.)

¹¹ BOKOR (XVI. kötet) 1897, 324. p.; Vö. DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XIII. kötet. Szent-Titán*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2008. 312. p.; HÓMAN BÁLINT – SZEKFŰ GYULA (szerk.): *Magyar történet. V. kötet. Második, javított, teljes kiadás*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936. 71–73. pp.

¹² BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. XIX. kötet. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. OSZK – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1793.html> (Letöltés ideje: 2022. január 20.)

kal; f) Homoliczát és környékét; g) Kubint és Osztrovát a környékbeli fiókhelyekkel.”¹³

Az előbbi idézetből látható, hogy a császáriak igyekeztek az egész térséget megvédeni. Még a Bánság területén kívül, Aradon is állomásoztak katonák. Ennek ellenére a császáriakat meglepte, hogy a törökök nem Belgrád védelmét „preferálták”, hanem a Bánság területénél támadtak. A hősiesség ellenére a törökök viszonylag gyorsan megszállták Orsovát, biztosítva a török flottilla felvonulását a Dunán. A későbbiekben Mehádia is a kezükbe került. A császári sereg a „mélypontot” 1788. szeptember 21-én éjjel élhette át, amikor a török támadásról szóló álhír miatt – Karánsebes érintésével egészen Lugosig – pánikszerű visszavonulásba kezdett. Szákulnál (Sacu) a sötét, zivataros éjszakán – tévedésből – két császári hadosztály is „megütközött” egymással. Ekkor nemcsak a jelen lévő császár, II. József, hanem a térségben tartózkodó unokaöccse, Ferenc főherceg – a későbbi I. Ferenc magyar király (1792–1835) – élete is veszélyben forgott. A törökök – érthetetlen okból – nem használták ki a kedvező helyzetet, de megszállták Új-Palánkát, Kevevárát, valamint Pancsovát. Szentkláray Jenő (1843–1925) apátkanonok, a Bánság jeles történésze a következőket írta a Bánság területét ért pusztításról: „Az ellenség felgyújtotta a bányatelepeket, Fejértemplomot s a körülfekvő falvakat. Pusztításaiknak áldozatul esett az egész Határőrvidék, a fejértemplomi és pancsovai ke-
rületek, Versecz, Detta, Csákóvá, Új-Pécs és Becskerek környéke s a hegyvidéki bányavárosok. Az oláhokat nem bántották. Azok nyíltan cimboráskodtak velük. Niczkyfalvát, Kövérest és Temesvár környékén a többi német falvakat oláhok dúlták fel. Házról-házra járva, magukkal hurczoltak mindent, a minek valami értéke volt. Még siralmasabb képet mutatott az alsó Temes

és a Bega környéke. Ott az egész vidéket szept. 20-30-ika között egy lángtenger borította. A falvak, a gazdag termésű vetések, a betakarított kazlak, a rétek mind elégtek. A katonaság megszökött az őrhelyekről és csatlakozott a vidékenként alakult haramia-bandákhoz. A Tisza-Duna- és Erdélyköz felerésze kietlen pusztasággá lett. A német-bánsági határőr-ezred lakossága, mintegy 20.000 ember, 40.000 darab háziállattal, a császár rendeletéből Kis-Kunságba menekült s Félegyházán és vidékén szállásolták el őket. Arad vármegyében 3933 német családot, Szegeden, Csongrád és Csanád vármegyék községeiben 20.000 német menekültet fogadtak be a magyarok. Nem kevesebb, mint 147 délmagyarországi község esett a török háborúnak áldozatul. Rövid fegyverszünet után, a következő évben folytatták a háborút, mely 70 millió frtba és 40.000 ember életébe került.”¹⁴

A későbbiekben az új császári főparancsnok – gróf Lacy utódja – gróf Hadik András tábornagy, de az őt követő Laudon tábornagy is már jelentősebb hangsúlyt helyezett a Bánság védelmére. Az 1789. hadi év sikereinek köszönhetően nagyobb pusztítások már nem érték a Bánság térségét, a törökök Orsova vidékére szorultak vissza. Ennek ellenére, mindent egybevetve: „...a korábbi török betörések által a lakosok igen sokat szenvedtek. Az ellenség nemcsak lakhelyeiket égette fel, vagyonukat rabolta el és marháikat hajította el, hanem a lakosokat is rabságba hurczolta.”¹⁵ A császári adminisztráció telepítései, főképp a német ajkú falvak esetében komoly veszélybe kerültek. A háború, amely végső soron nagyobb eredményeket nem ért el, majdnem egy évszázad vesződéses munkáját tette semmissé. Hosszabb időbe telt, mire a visszaszívargó lakosság visszatért rommá lett falvaiba, és újra, illetve előlről kezdte az életét.

¹³ SZENTKLÁRAY 1914, 368. p.

¹⁴ SZENTKLÁRAY 1914, 369. p.

¹⁵ ALEXICH 1912, 436. p.

VI. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

ACSÁDY IGNÁCZ: *A Magyar Birodalom története. A kút-fők alapján a művelt közönség számára. Második, befejező kötet (1490–1903)*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1904

AKSAN, VIRGINIA: *Ottoman Wars. An Empire Besieged*. Taylor & Francis Group, London, 2007

ALEXICH, BOGOLYUB: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

BODÓ BARNA: *Bánság és etnikai diskurzus*. In: Kodolányi Gyula (főszerk.): *Magyar Szemle*. Új folyam. III. évfolyam. 6. szám. Budapest, 1994

BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. IX. kötet (Hehezet–Kacor)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1895

BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. X. kötet (Kacs–Közellátás)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1895

BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. XI. kötet (Közép–Magyal)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1895

BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. XVI. kötet (Téba–Zsuzsok)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1897

COLTA, ELENA RODICA: *Etnikumok, történelmek és identitás mítoszok a román–magyar határövezetben*. In: Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel (szerk.): *Folyamatok és léthelyzetek-kisebbségek Romániában*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kritérium Könyvkiadó, Kolozsvár, 2009

DEMETER GÁBOR (szerk.): *Balkán-kronológia I. Birodalmak szorításában, 1700–1878*. Institut za Istoricheski Izsledvaniya, BAN – Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest–Szófia, 2020

DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XIII. kötet. Szentl–Titán*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2008

GYÉMÁNT RICHÁRD: *A Temesi Bánság első kormányzója: gróf Claude Florimond de Mercy (1666–1734)*. In: Homoki-Nagy Mária (főszerk.): *Forum. Acta juridica et politica. Acta Universitatis Szegediensis*. IX. évfolyam. 2. szám. Szeged, 2019

HÓMAN BÁLINT – SZEKFŰ GYULA (szerk.): *Magyar történet. V. kötet. Második, javított, teljes kiadás*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936

HUFF, JAKOB: *Ulmer Schachteln und Donauschwaben*. In: Kircher, Walter-Siegfried – Rolbetzki, Dietrich (szerk.): *Die Donau. Lebensader, Kulturräume, Erkundungen*. Deutschland & Europa. Heft 41. Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg, Stuttgart, 2000

LÁZÁR GYULA: *Az Ozmán uralom története Európában*. Második kötet. Franklin-Társulat, Budapest, 1877

MARCZALI HENRIK: *Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig (1711–1815)*. Szilágyi Sándor (szerk.): *A magyar nemzet története. VIII. kötet*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1898

MARKÓ ÁRPÁD: *Hadik András altábornagy berlini válalkozása. 1757. október 10–23-ig*. In: Gyalókey Jenő (szerk.): *Hadtörténelmi Közlemények*. 42. évfolyam. 1. szám. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1941

RÉDVAJ JÓZSEF: *II. József török háborúja (1788–1790)*. In: Gyalókey Jenő (szerk.): *Hadtörténelmi Közlemények*. XLIII. évfolyam. III–IV. füzet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1940

ROIDER, KARL A. JR.: *Kaunitz, Joseph II And The Turkish War*. In: Carlsten, F. L. et al.: *Slavonic & East European Review*. by Cambridge University Press for The School of Slavonic and East European Studies University of London. Volume LIV. Number 4. Cambridge–London–New York, 1976

SZALAY JÓZSEF – BARÓTI LAJOS: *A magyar nemzet története. IV. kötet. A Habsburg-házból való örökös királyok kora – A Habsburg-lotharingiai házból való örökös királyok kora*. Lampel R. Könyvkereskedése (Wodianer F. és fiai) Részvénytársaság, Budapest, é. n.

SZENTKLÁRAY JENŐ: *Temes vármegye története*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914

V. MOLNÁR LÁSZLÓ: *Szuovorov generalisszimusz*. In: Tökéczki László (főszerk.): *Valóság. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és a Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft. havi folyóirata*. LXIII. évfolyam. 6. szám. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft., Budapest, 2000

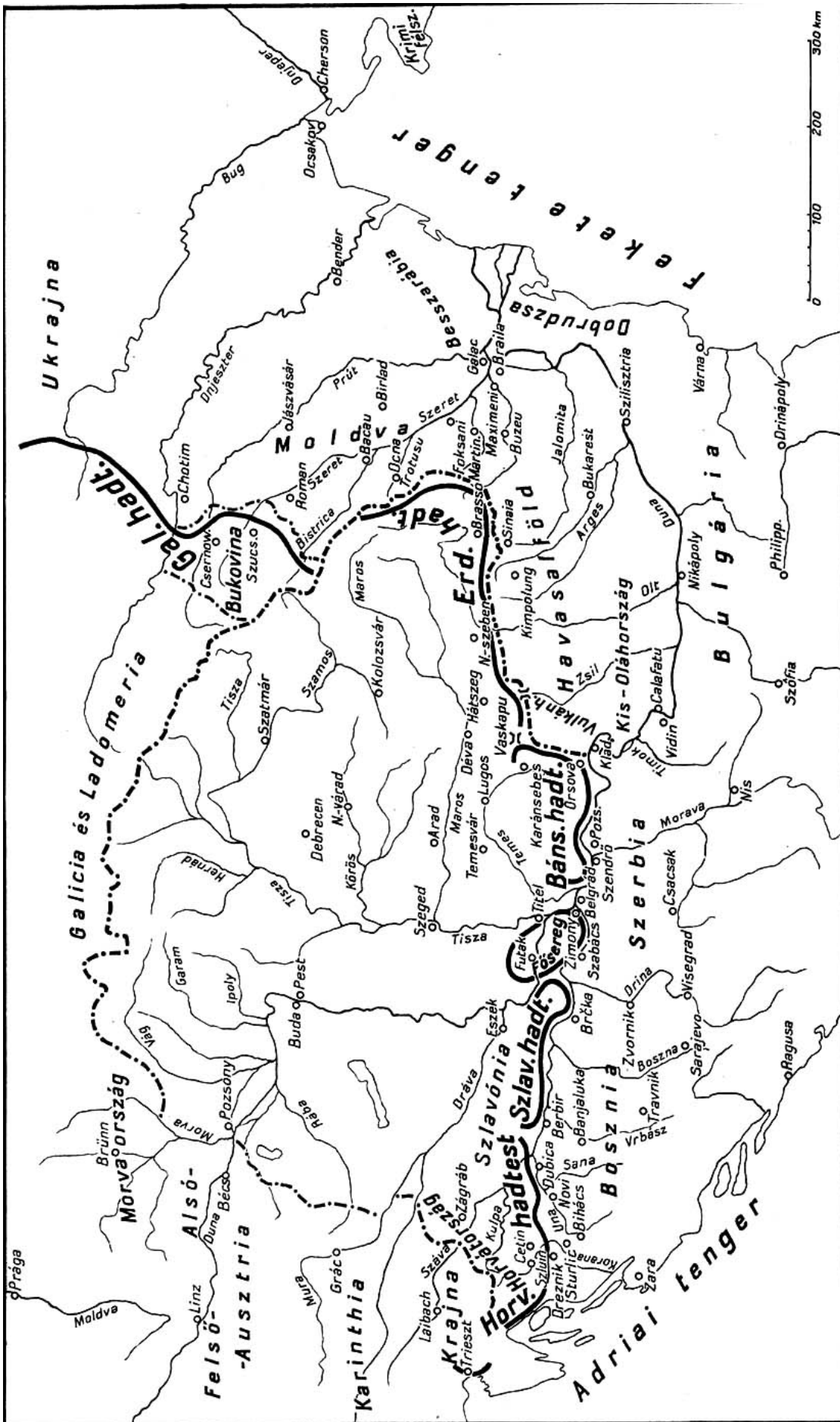
WURZBACH, CONSTANTIN VON (szerk.): *Clerfayt, Karl Graf*. In: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Zweiter Theil, Bninski–Cordova. Verlag der typografisch-literarisch-artistischen Anstalt (L. C. Zamarski, C. Dittmarsch & Comp.), Wien, 1857

WURZBACH, CONSTANTIN VON (szerk.): *Loudon, Geodeon Ernst Freiherr von*. In: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Zechzehnter Theil, Londonia – Marlow. Verlag der typografisch-literarisch-artistischen Anstalt (L. C. Zamarski, C. Dittmarsch & Comp.), Wien, 1867

VI. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

DOBERDOI BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. XIX. kötet. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790)*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1941. Elektronikus elérhetőség: Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchenyi Könyvtár. Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2001: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1792.html>

HARMAT ÁRPÁD PÉTER: *Oroszország története a kezdetektől Nagy Katalinig (882–1796)*. Történelemcikkek: <http://tortenelemcikkek.hu/node/151>

Vázlat II. József 1788–1790. évi török háborújához

Forrás: DOBERDOI BÁNLAKY JÓZSEF: A magyar nemzet hadtörténelme. XIX. kötet. III. Károly, Mária Terézia és II. József kora (1716–1790). Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1941. Elektronikus elérhetőség: Magyar Elektronikus Könyvtár – Országos Széchenyi Könyvtár: Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2001: https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/imagenes/banlaki-big_hadtortpic_1926.jpg (Letöltés ideje: 2022. január 22.)